

**TÜRK EDEBİYATINDA SEYAHATNAMELER ve GEZİ
YAZILARI**

Travelbook And Itinerary In Turkish Literature

Sedat MADEN*

ÖZ

İnsan yaşamının kayıt altına alınmasını sağlayan dahası tarihi başlatan yazının icadı, insana gördüğünü, duyduğunu ve düşündüğü ölümsüzleştirme imkânı sağlamıştır. Yazıyla birlikte edebiyatın tarih içinde gelişimi, kullanımının artması her toplum için gezilen yeni coğrafyaların ayırt edici özelliklerini kaleme alma ihtiyacını beraberinde getirmiştir. Bu ihtiyaç, herhangi bir yazarın seyahat ya da gezilerinde gördüklerini özgün üslubuyla anlattığı bir tür olan seyahatnamelerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. İncelememizde, esas olarak seyahatname türünün ilk örneklerinden hareketle Türk edebiyatındaki gelişimine temas ettik.

Anahtar Sözcükler: Seyahat, Seyahatname(Gezi Yazısı), Türk Edebiyatı

ABSTRACT

Invention of writing which provides the registration of human's life moreover started history has allowed to people the possibility of giving immortality for what he saw, heard and thought. And the literatur that improved thanks to invention of writing and its frequency using brings necessary to commit to paper new trevelled places and their diference for every society. This necessary provides creating of travel book and writer can express by using his original mode what he saw in his travels or trips. In our study, we touched on improving of travelbook in turkish literatur by using the first examples of it.

Keywords :Travel ,Travel Book,Turkish Literature

* Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

İnsanoğlu, doğası gereği yeni yerleri ve yeni yerlerde yaşayan insanları; bunun yanında yabancı tanımına uyan tüm yaşantı özelliklerini merak eder. Bu merak insanı, yabancıya ulaşip onu artık tanınan, bilinen yapacak yollar aramaya sevk etmiştir. İlk çağlardan bu yana insanoğlunun yeni yerleri görüp, tanıma ihtiyacını karşılayan edebi ve tarihi özellik taşıyan metinlere seyahatname ya da gezi yazıları denilmektedir. Bu yapıtlarda gezgin ya da seyyah, bir toplumun bütünüyle yaşayışını, gelenek ve göreneklerini, türlü açılardan dikkatini çeken ve okurun dikkatini çekeceğini umduğu başlıkları sergilemeye çalışır. Böyle düşününce seyahatnameleri, ilkin edebiyat alanında yer alan yazılar arasına koymak gerekmektedir. Ama gerçekte, seyahatname adını taşıyan yapıtların çerçevesini bu kadar daraltmıyoruz.¹ Seyahatnameler, yolculuğun yapıldığı coğrafyanın o günkü sosyal, ekonomik ve eğitim özelliklerini yansımasıyla tarihî (hatta yer yer manzara betimlemeleriyle de coğrafî), yazarın büyük bir dikkatle yeni yerlerin maddi ve manevi özelliklerini, yaşantılarının özgün yönlerini içten ve anlaşılır bir dille anlatması ile de edebi bir özellik taşırlar.

Seyahatname sözcüğü; Arapça *seyahat*, Farsça *nâme* sözcüklerinin bileşimiyle oluşmuştur. Seyahatnameler, "gezi hatıraları kitabı"dır.² Seyahatname, yazarın yurt içinde ve dışında yaptığı gezilerde gördükleri yerlerin ilgi çeken, değişik olan taraflarını yalın ve samimi bir anlatımla yansıttığı yazılardır.³

Seyahatnameler, bilgi verici bir özellik taşırlar. Gezilen görülen yeni yerler hakkında yazar okuyucusuna bilgi verir. Yazar, gidip gördüğü yeni yerlerin coğrafî, tarihi ve sosyal değerlerinden etkilenip kendi halkına anlatma isteği içinde bu metinleri kaleme alır.

Coğrafî alanda Dünya'nın bilinmeyen yerlerinin keşfi, uzaktaki ülkeleri merak ile insanlar yeni yerleri çeşitli amaçlarla tanıma ihtiyacı hissetmiş, seyahatnameler de bu ihtiyaca cevap vermiştir. Geçmiş zamanlarda seyahatnameler, bir iletişim aracı olarak önem kazanmıştır. Seyahatnameler, iletişim imkânlarının kısıtlı olduğu dönemlerde bilimsel ve kültürel gelişmelerin aktarıcısı konumunda olmuştur. Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi'nin "*Fransa Sefaretnamesi*", Batının bilim ve teknikteki ilerleyişini Osmanlıya tanıtmış; bu gelişme Osmanlı toplumunda Batılılaşma için önemli bir isteği beraberinde getirmiştir. *Marco Polo*'nun uzak doğu ile ilgili seyahatnamesi(Marco Polo'nun

¹ Orhan Şaik Gökyay, "Türk Dili Gezi Özel Sayısı" sayı;258 1 Mart 1973 s.457

² Meydan Larousse, SE Maddesi sf. 230 cilt 11 Meydan Yay. İstanbul

³ Yazılı ve Sözlü Anlatım(Kompozisyon Sanatı); Prof.Dr. Şerif Aktaş-Yrd. Doç. Dr. Osman Gündüz, s.182 Akçağ Yayınları 2003 Ankara

Seyahatleri) Batılıların haclı seferlerini düzenlemeleri ve coğrafi keşiflere yönelmesi için teşvik edici olmuştur.

Tarih boyunca, Batı ve Doğu uygarlıklarında seyahatname türünde, örnek birçok eser yazılmıştır.

Batı'da seyahatnamelere ilk örnekler, Eski Yunan'da antik çağ medeniyetlerini, halklarını ve inançlarını tanıtan seyahatnamelerle verilmiştir. Yunanlı coğrafyacı Strabon ve Pausanias'ın seyahatnameleri bu özelliği taşır. Marco Polo'nun doğu ülkelerine yaptığı geziyi anlattığı seyahatnamesi, üslup ve metin olarak değerlendirildiğinde Batı edebiyatının ilk seyahatnamesi olarak kabul edilir. İtalyan serüvenci Casanova ile Giuseppe Baretti (1719–89), Gerard Nerval(*Doğuya Yolculuk*), Joseph De Tournafort (*Sayahatname*), Edmonda Amicis(*İstanbul*), Josephus (*İstanbul Seyahatnamesi*), Solomon Schweigher(*Sultanlar Kentine Yolculuk*), Kristof Colomb(*Seyir Defterleri ve Keşif Yolculukları Günlüğü*) bu türde önemli yapıtlar ortaya koymuşlardır. Romantik akımın hâkim olduğu 18.yy.da Batı edebiyatında seyahatnamelerin yeri büyüktür. Çünkü romantikler için uzak ve yabancı yerler, doğa ve saf renkler önemli sanat objeleriydi. Goethe'nin *İtalya Yolculuğu* adlı eseri romantik akımın seyahatnameye bakışının en güzel örneğidir. Nikolay Karamzin 'in *Pismo Russkogu Puteşestvennika (1791–92; Bir Rus Gezgininin Mektupları)* adlı yapıtı, Rus Romantizminin ilk ürünlerinden biridir. Andrey Beli 'nin eşsiz yapıtı *Petersburg (1913–14)*, mitolojik boyutlarıyla da işlenen Petersburg kentinde yapılmış bir gezinin notlarıdır. Alman düşünür Hermann Keyserling, *Das Reisetagebuch eines Philosophen'de (Bir Filozofun Gezi Defteri)* Asya üzerindeki izlenimlerine yer verir.⁴ Osmanlı topraklarındaki Arapların arasında bedevi olarak yaşamış bir İngiliz casusu olarak bilinen, yaptıklarıyla bulunduğu bölgede gerilla savaşına sebep olan, özel hayatıyla ilgili tercihleri tartışma konusu hatta Hollywood'da devamlı işlenen, D. H. Lawrence'ın İtalya üzerine yazıları da seyahatname türündedir.

Doğu uygarlıkları içinde, Türk ve Arap edebiyatında seyahatnamelere örnekler görüyoruz.

Orta çağın dünyaca ünlü Arap gezgini İbn-i Batuta'nın "*Tuhfetü'l Nüzzar fi Garaibi 'l-Emsal ve Acaibi 'l-Estar* seyahatnameleri, tamamen Çin ve Sumatra bölgelerini, insanların yaşam kaynaklarını, inanç şekillerini tanıtır. Ayrıca Batuta'nın "*Rihle*" adlı eseri de dönemin İslam medeniyetinin sosyal, ekonomik ve tarihi durumu hakkında bilgi veren güvenilir bir kaynaktır. Seyahatname türünde eser veren bir başka Arap gezgini İbn-i Fazlan'dır. İbn-i Fazlan'ın

⁴ <http://www.ozgurpencere.com/> seyahatname

“*Seyahatname*”si, (Zeki Velidi Togan’ın Doktora Tezi) Ortaçağda yaşayan toplulukları ve yaşadıkları yerleri, gezip görmek amacıyla İslam halifesi tarafından görevlendirilen bir elçi sıfatıyla dolaştığı yerlerin yaşayışını, bilim ve kültür gelişimini, tarihini ve sosyal hareketlerini gözlemlediği önemli bir eserdir.⁵ Orta Asya gezisi sırasında Türk ve Rus toplulukları ile ilgili gözlemler de yapmıştır.

Türkler tarafından ilk seyahatnameler, Farsça kaleme alınmıştır. Gıyasuddin Nakkas, *Timur ‘un oğlu Şahrah, Çin ‘e giderken ekibine katılmış, gördüklerini yazmıştır.* Eseri Acaikül Letâif adını taşır. Ali Ekber Hatâi *adlı bir tüccar da Hitâinane adını verdiği eserini İstanbul ‘da tamamlamıştır.*⁶

16.yy.dan günümüze kadar edebiyatımızda birçok yazar, gezip gördükleri yerler hakkında seyahatnameler kaleme almıştır. Türk edebiyatının en tanınmış seyahatnamesi, Evliya Çelebi’nin “*Seyahatname*” adlı eseridir. “*Tarih-i Seyyah* diye de anılan bu on ciltlik eser, gerçekten her anlamıyla büyük bir seyahatnamedir.”⁷ *Seyahatname* de Evliya Çelebi, kırk yıllık bir zamanda gezdiği yerlerde coğrafi, kültürel ve sosyal özellikleri gözlemlemiş; ancak Çelebi, sadece gözlemlerini aktarmakla kalmamıştır. Seyahatname, insanla ilgili her türlü özelliği içermesiyle özgünlük kazanmıştır. Birçok araştırmaya konu olmuş ve olmaya devam eden yönleri bulunmaktadır. Evliya Çelebi, gözlemlerine kendi yorumlarını ekleyerek, o günün divan edebiyatı geleneğinin dışında, günlük hayatı anlatırken günlük yaşamın dilini kullanarak önem kazanmıştır. *Üslup bakımından ele alındığında, divan edebiyatında düzyazı ayrı bir marifet ürünü sayılır, ağıdalı bir biçimde ortaya konurdu. Evliya Çelebi, bir yazar olarak, bu geleneğe uymadı, daha çok günlük konuşma diline yakın, kolay söylenip yazılan bir dil benimsedi. Bu dil akıcıdır, sürükleyicidir, yer yer eğlenceli ve alaycıdır.*⁸

Evliya Çelebi’nin “*Seyahatname*”si dışında;

Pirî Reis, *Kitab-ı Bahriye* adlı eserinde, denizcilere Akdeniz kıyıları, adaları, geçitleri, boğazları, körfezleri, fırtına halinde nereye sığınılacağı, limanlara nasıl yaklaşılacağı hakkında bilgiler ve bu yörelerdeki insanların kültürel yaşantıları hakkında bilgiler verir.

Seydî Ali Reis, *Miratü’l Memalik* adlı eserinde, 1554’lü yıllarda Çağatayca olarak hem mensur hem de manzum biçimde kaleme alınmıştır. Eserde Seydi Ali

⁵ www.metu.edu.tr/ Arap Seyahatnamelerinde Türkler, Kasım 2000

⁶ <http://www.ozgurpencere.com/> seyahatname

⁷ Orhan Şaik Gökyay, a.g.e. s.460

⁸ Hilmi Yavuz, “Evliya Çelebi Seyahatnamesi Okuma Sözlüğü” Zaman 22.09.2004

Reis, Portekizlilere karşı gönderilen Osmanlı donanmasının kaptanı olarak Hint denizlerinde fırtınaya yenilip Gücerat'ta Demen iskelesinden karaya çıkışından Belucistan, Hindistan, Afganistan, Buhara ve Maverünnehir üzerinden dört yılda Edirne'ye varışını, yaptığı gözlemlerle, anlatır.⁹ Edebiyatımızdaki ilk seyahatname olarak gösterilir.

Trabzonlu Mehmet Âşık, *Manazıru'l Avalim* adlı eserinde, Trabzon ve Doğu Karadeniz Bölgesi ile ilgili bilgiler aktarır.(Hamsi isimli balığın nasıl avlandığını ve halka bir boru ile duyurulduğunu eserde buluruz.)¹⁰

Kâtip Çelebi'nin *Cihannüma*'sı Osmanlılarda coğrafya alanındaki en önemli eserdir. Eser tam anlamıyla bir seyahatname olmasa da Japonya adalarından Erzurum ve Irak sınırına kadar olan memleketlerin coğrafyası, kısa tarihi, bitki ve hayvanlar alemi hakkında bilgi vermesi bakımından dikkate değerdir.¹¹ Batlamyus kuramına dayanan harita ve şekiller içerir. Osmanlı medeniyetinde ilk kez, Batı coğrafya bilgilerinden yararlanılmıştır. Cihannüma, *Dünya'nın yuvarlak olduğunu da kanıtlamaya çalışan fiziki coğrafya ağırlıklı bir giriş bölümünden sonra Kristof Kolomb ve Macellan'ın keşif gezilerinden söz eder. Cihannüma'da Osmanlı Avrupa'sı, Anadolu ile İspanya ve Kuzey Afrika'yı kapsamaktadır. Japonya'dan başlayarak Asya ülkelerini tanıtır. Bunların tarihleri, yönetim biçimleri, ekonomileri, inançları konusunda bilgiler verir. Bu arada İslam Coğrafyacılarının bilgi yanlışlarını gösterir, bunların harita kullanmamaktan ileri geldiğini açıklar.*¹² Cihannüma iki kez yazılmıştır. Her iki biçimde de ek olarak birçok harita verilmiştir.

Nabi'nin *Tuhfetu'l Haremeyn* eseri, yaklaşık bir yıl süren hac yolcuğunun kelimelerle resmini çizer. Şehirler gördüğü tarihi ve kültürel değeri olan binaların tasvirini yapar. Eser, Urfa, Şam, Kahire, Mekke ve Medine şehirleri ile ilgili bilgiler içerir. Şirvanlı Ahmed Hamdi Efendi'nin *Seyahatnamesi*, II. Abdulhamit Han tarafından Hindistan'a konsolos olarak gittiği dönemde Hindistan, Svat ve Afganistan'da gördüklerini anlattığı eseridir.

Mustafa Said Bey'in "*Avrupa Seyahatnamesi*", İstanbul'dan başlayan gezisinde Marsilya, Cenova, Cenevre, Paris gibi Avrupa şehirlerinde gördüklerini paylaşmak için kaleme aldığı eseridir. (Bunların yanında, önemli seyahatnamelerden Abdurrahmah Efendi'nin *Brezilya Seyahatnamesi*, Ömer Lütfi'nin *Ümit Burnu Seyahatnamesi*, Mehmed Hurşid Paşa'nın *Seyahatname-i Hudud'u* vb. sayılabilir.)

⁹ Orhan Şaik Gökyay,a.g.e. s.465

¹⁰ Zeyyat Selimoğlu, *Cumhuriyet*, 21 Nisan 1988

¹¹ Behçet Necatigil, Edeb. İsimler Sözlüğü, Katip Çelebi, Varlık Yay. İstanbul 1985

¹² <http://www.kimkimdir.gen.tr/> Kâtip Çelebi

Yeni yerleri ve yaşanan kültürü anlatmak, bilgi vermek amacıyla yazılmış bir başka tür sefaretnamelerdir. Seyahatnamelerin bir alt dalı olarak, Osmanlı İmparatorluğunun yabancı ülkelere gönderdiği elçilerin o ülkelerle ilgi bilgileri verdikleri eserlerdir. Bunlara en güzel örnek Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi'nin "*Fransa Sefaretnamesi*" gösterilebilir. Bu eser Çelebi'nin Paris sefiri iken Fransa'nın sosyal ve kültürel durumunu gözlemlerine dayanarak anlattığı, Avrupa'da Türklerin savaş meydanlarının dışında da gelişmiş bir kültürel yaşama sahip olduğunu göstermesiyle önemlidir. Eser, Avrupa'da Turqueri akımının başlaması ve bu akımın mimari, müzik ve kültürel birçok alanda görülmesine vesile olmuştur.(Şehdi Osman Efendi'nin Rusya *Sefaretname*'si, Silahdar İbrahim Paşa'nın *Sefaretname-i Necati*'si diğer örnek yapıtlardır.)

1785–1829 yıllarında, Keşan'a sürülen Keçecizade İzzet Molla'nın orada sürdürdüğü hayatı ve İstanbul'a dönüşünü anlatan "*Mihnet Keşan*" adlı manzum mesnevisi seyahatname türünün edebiyatımızda dikkat çeken bir örneğidir.¹³

Tanzimat'tan sonra;

Ahmet Mithat Efendi, Seyyah Mehmet Emin'in 1878'de İstanbul'dan Orta Asya'ya yaptığı geziyi anlatan yapıtına yazdığı önsözde, Osmanlıların başka uluslara bakarak geziye pek az önem verdiklerinden yakınmaktadır. Geziye çıkanların da ya seyahatname yazmadıklarına, hele Avrupa'ya gidip görenlerimizin, İstanbul'dan Beyoğlu'na gidenler gibi eğlence yerlerinden başka bir yer görmediklerine değinmektedir. Oysa gezilerden türlü yönlerden yarar sağlanabileceğini belirtmektedir.¹⁴ Bu düşüncelerini "*Sayyâdâne Bir Cevelan*" adlı gezi kitabının önsözünde ve "*Avrupa'da Bir Cevelan*" adlı büyük seyahatnamesinin önsözünde üsteler. Ahmet Mithat Efendi, *Avrupa'da Bir Cevelan* adlı eserinde Avrupa'yı gezerken görmeyi istediği Paris'teki Uluslararası Fuar'ı ziyareti esnasında ilgisini çeken güzelliklere dair izlenimlerini topladığı kitabıdır. Yazar, gezi izlenimlerini Tercüman-ı Hakikat'te tefrika etmiş, sonra kitap halinde yayınlamıştır.

Duyunu Umumiye müdürlüğünden dolayı "Direktör Ali Bey" adıyla anılan devlet ve tiyatro adamı, Direktör Ali Bey'in *Seyahat Jurnal*'i ise bize Hindistan gezisinden notlarını aktarır.

Ubeydullah Efendi'nin *Amerika Hatıraları* adlı eseri de meşrutiyet sonrası kaleme alınmıştır.

¹³Orhan Şaik Gökyay, a.g.e. s. 461

¹⁴Orhan Şaik Gökyay, a.g.e. s.461

Cenap Şehabettin'in *Hac Yolunda, Avrupa Mektupları ve Afak-ı Irak* adlı seyahatnameleri bulunmaktadır. *Hac Yolunda* seyahatnamesinde, Hicaz'a doktorluk göreviyle giderken yaptığı gözlemler anlatılır. *Avrupa Mektupları*'nda, Berlin'de bulunduğu sırada yeni ve ilgi çekici yenilikleri akıcı ve samimi anlatımıyla kaleme almıştır. Cenap Şehabettin'in *Avrupa Mektupları* da (1919) alanında önemli bir yere sahiptir. Ona göre "Berlin bir tarih değil, bir şiir değil, fakat süslü ve güzel bir gazete"dir. Çünkü Berlin'de "biraz bayramlıklarını giymiş, bir toy genç hali" vardır.¹⁵ *Afakı Irak*, yazarın Kızıldeniz'den Bağdat'a kadar gördüklerini ve anılarını içerir.

Bilim ve teknolojiadaki ilerlemelerle insanların bilgiye ulaşma yolları, buna bağlı olarak da yabancı memleketleri tanıma ihtiyaçları da değişmiştir. Günümüzde eskiden gezilen, görülen yerlerin özelliklerini -tanıtma amacıyla- aktaran seyahatnamelerin yerini Türkçe bir kelime olan "Gezi Yazısı" almıştır. Aralarında büyük farklılıklar olmasa da küçük ayrımlar vardır. Gezi yazıları, sadece gezilen görülen yeri olduğu gibi tanıtma amacıyla değil, o yerin tarihi ve fiziki özellikleriyle ilgi odağı olmasını sağlamak için yazılmaktadır. Bunda turizm faaliyetlerinin ortaya çıkışının ve giderek ülke ekonomilerinde önem kazanmasının etkisi çok büyüktür.

Cumhuriyetten sonra edebiyatımızda gezi yazısı;

Falih Rıfki Atay'ın *Deniz Aşırı, Taymis Kıyıları, Bizim Akdeniz, Tuna Kıyıları ve Yolcu Defteri* adlı seyahatnameleri bulunmaktadır.

Azra Erhat, *Mavi yolculuk* ve *Mavi Anadolu* eserlerinde eski Ege, antik çağ kentlerini ve uygarlıklarının tarihine ilgi çeker. Ahmet Haşim'in, "*Frankfurt Seyahatnamesi*" ve "*Bize Göre*" küçük boyutta olmakla birlikte, içerik olarak edebiyatımızdaki önemini hala korumaktadır. Bilhassa, *Frankfurt Seyahatnamesi*'nin mukaddimesi gezi türü için dikkate değer notlar içermektedir. Eser, Ahmet Haşim'in hastalığı sebebiyle gittiği Frankfurt'ta gördüğü ve etkilendiği durumları anlatır.

Melih Cevdet Anday, Sovyet Rusya, Azerbaycan, Özbekistan, Bulgaristan ve Macaristan Seyahatnamesi, sosyalist bir rejimle yönetilen bu ülkelerde gözlemledikleri insan manzaralarını anlattığı gezi kitabıdır. Ahmet Rasim'in *Romanya Mektupları*, yazarın gezi türünde tek eseridir. I. Dünya Savaşı yıllarında *Romanya Cephesi'ndeki Osmanlı Ordusu'nun başarılarını kutlamak ve askere tütün vs. hediyeler dağıtmak için Tasvir-i Efkâr gazetesinin yazarı olarak cepheye giden Ahmet Rasim, cephe ve cephe gerisini, çeşitli uluslardan*

¹⁵ Emre Gültekin, Türk Edebiyatında Berlin, YKY 2003 İstanbul

*askerlerin ilişkilerini keskin gözlemciliği ve kendine has üslubuyla kaleme*¹⁶ almıştır.

Edebiyatımızın üstün anlatım özelliği ve verimli kalemi ile tanınan yazarı Reşat Nuri Güntekin'in *Anadolu Notları* adlı eseri, bir Anadolu gezisinin anlatıldığı küçük notlardan oluşmasıyla gezi türüne örnek teşkil etmektedir.

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Beş Şehir* adlı Anadolu'nun belirli şehirlerinde insanların yaşantılarını, kültürel, coğrafi ve ekonomik özelliklerini, korudukları özel değeri yansıtırcasına dikkatle gözlemlediği gezi türündeki eserinin edebiyatımızda ayrı bir yeri vardır.

İsmail Habib Sevük'ün *Yurttan Yazılar* adlı önemli eseri, Kültür Bakanlığı tarafından basıldı. Eserde Sevük, *Fırat'tan Toroslar'a, Karadeniz ve yukarı doğu diyarına kadar üç bölgede gezmiş, tanımış ve gördüklerini kaleme almıştı.*¹⁷ 1940'lı yıllarda yurdumuzun içinde bulunduğu durumu gözler önünde seren ilginç anılarla dolu olan bir eserdir.

Şiirleri ve Türkçenin yaşadığı sorunları dile getirişi ile edebiyatımızın önemli bir mihenk taşı olan Yavuz Bülent Bakiler' in *Türkistan Türkistan* ve *Üsküp'ten Kosova*'ya adlı eserleri gezi türüne birer örnektir.

Fürüzan'ın *Balkan Yolcusu* adlı eseri, Bosna-Hersek savaşının tam ortasına yapılan savaşın coğrafyasını yazarın diliyle bize anlatan bir gezidir. Yugoslavya'nın parçalanmasını ve bu olayın Rumeli topraklarına etkisini tarihin izleriyle gözlemler.

Zeynep Oral'ın *Katmandu'dan Meksika'ya, Resim de Resimmiş ha! ve Uzakdoğu'm* adlı gezileri, yazarın bu coğrafyalarda yaşadığı serüvenleri içeren güncel eserlerdir.

Günümüzün Osmanlı tarihini aydınlatan eserleriyle tanınan tarihçisi İlber Ortaylı'nın "*Üç Kitada Osmanlılar*" adlı eseri, Osmanlı İmparatorluğu'nun Akdeniz hâkimiyetini, Avrupa'yı nasıl etkilediğini ve bu gelişmeleri sağlayan yönetim biçiminin özelliğini tarihçi gözüyle anlatıyor. Ortaylı, eserinde üç kitada Osmanlı izlerini göstermek için bizi heyecanlı bir yolculuğa davet ediyor. Ancak yazar, bu coğrafyalarla ilgili gözlemlere ve mekânla ilgili değerlendirmelere yer vermediği için yapıtı, gezi yazısı türünde değildir.

Özellikle, yazdığı aşk ve ayrılık şiirleriyle tanınan şair-yazar-akademisyen Rıdvan Canım'ın "*Mostar' dan Tiflis'e Gezi Notları*" adlı eseri, geniş bir

¹⁶ <http://www.biyografi.net> , Ahmet Rasim

¹⁷ <http://www.sanatalemi.net/> İsmail Habib Sevük ve Budin, Ahmet Özdemir

coğrafyanın, geçmişini yaşatmak için çırpınan birçok şehrini tanıtmayı amaçlamaktadır. Anadolu, Kafkaslar ve Balkanları gezen seyyahımızın eserinde dikkate aldığı, otantik havasının korunmasına işaret ettiği şehirler için; "Müze şehirler" vardır. İstanbul, Edirne, Bursa, Üsküp, Filibe, Diyarbakır, Konya, Erzurum, Sivas, Urfa, Bağdat, İsfahan, Şiraz, Saraybosna, Tiflis, Taşkent, Semerkand, Buhara, Roma, Madrid, Paris, Venedik gibi... " ifadesi bu şehirlerin toplumların tarihi ve sosyo-kültürel mirasını taşıma da büyük öneme sahip olduklarını göstermektedir.

Türk edebiyatında seyahatname ya da gezi yazısı türünde eser veren belli başlı yazarları eserleriyle tanıttık. Bunların dışında Haldun Taner(*Düşsem Yollara Yollara*), Nadir Nadi(*İki Sovyet Rusya-İki Polonya*), İlhan Selçuk(*Rusya'da Gezi Notları*), Bedii Faik, Burhan Arpad, Mehmet Enis, Nedim Gürsel(*Seyir Defteri, Pasifik Kıyısında, Gemiler de Gitti, Balkanlara Dönüş*), Sadun Boro(*Pupa Yelken, Vira Demir*), Selim Sırrı Tarcan(*İsveç'te Gördüklerim, Şimal'in Üç İrfan Diyarı: Finlandiya, İsveç, Danimarka, Yurt Dışında-Londra'da Gördüklerim*), Yılmaz Çetiner, Üstün Akman, Çoşkun Aral, Mehmet Öztutan(*Dünyayı Dolaştım Gökkubbe Her Yerde Mavi*), Ayşegül Aldinç(*Tatil Züğürdü*), Çetin Altan(*Kırbaçlı Terbiye: Afganistan*), Melih Altınok(*Kanatlı Uykü*), Nurşen Aslan(*Gizli Bahçeler*), Atilla Atasoy(*Uzakdoğu Müslümanları*), Mustafa Balbay(*Cebelitarık'ta Rüzgara Karşı*), İbrahim Berksoy(*İki Nehrin Ülkesi: Irak*), Gülten Dayıoğlu(*Filipinler/Manila*), İbrahim Demirel(*Çölde Bir Mücevher: Hiva*), Turan Cihan Derinöz(*Ganj: Yaşam ve Ölümün Beraber Aktığı Nehir*), Atilla Dorsay(*Kahire: Terk Edilmiş Güzel*), Hasan Efe(*Kapak Ardi Çiçekleri*), Yılmaz Erdoğan(*Kıran Mahallesi İnsanlarım*), Hüseyin Gökçe(*Türkiye'nin Silik İzdüşümü: Azerbaycan*), Kenan Işık(*Babaannenin Sardunyası*), Attila İlhan(*Ah Ulan Paris*), İzzet Keribar(*Tanrıların Adası: Bali*), Hamdullah Köseoğlu(*Seslere Tutunmak*), Ayşe Kulin(*Bizler Kimlerden İndik*), Nasuh Mahruki(*Tsampa- Tibet*), Orhan Kural(*Kızıl Ada: Madagaskar, Ölüler ve Tabuları*), Haluk Levent(*Bir Konser Anısı ya da İsmail Bey diye biri*), Murathan Mungan(*Yaz Sinemaları*), Fikret Oytam(*Gat Dedikleri Nasıl Olurmuş Meğer?*), Nadir Paksoy(*Şu Gezginlik Ne Menem Şeydir*), Ali Poyrazoğlu(*Tiyatronun Tepesine Türk Bayrağı Diktik*), Suna Saygan(*Lizbon, Portekiz Seyahatim*), Nevval Sevindi(*Gizemli Doğunun Penceresi: İran*), Kemal Suman(*Patagonya Nere Ola?*), Ferhan Şensoy(*Mick Jagger'ın Manyaklığı*), Mina Urgan(*Paris*), Buket Uzuner(*Anafartalar Köyünde Özel Bir Kadın: Emine Nine*), Hilmi Yavuz(*Kolomb'un Gemisinde Bir Türk*) gibi gezi yazısı kaleme almış yazarlar da örnek gösterilebilir.

Türklerin yaşadığı coğrafyalarla ilgili seyahatnameler yazan yabancı seyyahlar da tarih sahnesinde yer almıştır. 448'de Hun hükümdarı Attila'ya

gönderilen elçilerden tarihçi Priskos, Hun ülkesi ve Hunların kültürleri hakkında bilgi verir. Bizans İmp. Justiniaus II adına, Göktürk ülkesine elçi olarak giden Kilikyalı Zemerkhos, gözlemlerini yazmıştır. İç Asya ve Hindistan'a yolculuk yapan Buddha hacısı Huandzang, gezisinde Türklerin yaşadığı yerlere ilişkin gözlemlerini aktarır. İbn-i Batuta, seyahatnamesinde Anadolu, Harezm, Maverannehir ve Horasan bölgesinde gördüklerini belirtmiştir. Bunlara ek olarak, Castilla Kralının mabeyncisi Clavigo, Marco Polo, Chetaeubriand, Moltke(*Küçük Asya*), İranlı Nasır gibi düşünür ve yazarlar Türklerin yaşadığı yerlere yaptıkları gezilerindeki gözlemlerini eserlerinde dile getirmişlerdir.¹⁸

Gezi yazısı, gezilen yerlerde görülen maddi ve manevi özellikleri, belli bir edebi usule uygun anlatan düz yazı türüdür. Günümüzde gazete ve dergilerde röportajla köşe yazılarına sıkıştırılan gezi yazılarının biçim ve muhteva özellikleri korunmalıdır. Gezi yazıları, bir araştırmaya hem konu hem de kaynak olacak bilgi ve belge niteliği taşınmalıdır. Güvenilir bilgiler verilmelidir. Bunu yaparken mekâna ait öykü, masal, türkü, halk şiiri, söylence, mani, ağız ayrımları, halk oyunları, giyim-kuşam, dernek, inanç, yemek alışkanlıkları, sanat ve zanaat varlıkları belirtilebilir.

Dil, akıcı ve okunabilirliğini koruyacak bir anlatımla, günlük konuşma dilinden uzaklaşmadan okuru kendine çekmelidir. Çünkü gezilen yerlerin tanıtımı ve özelliklerinin gösterilmesi(turizm kaygısı) önemlidir. Mümkün oldukça mahalli dil unsurlarından karşılaştırmalar ve örnekler kullanılmalıdır. (*Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde Türkçe dışında otuza yakın dile ait bilgi ve örnekler yer almaktadır.*¹⁹)

Gezi yazıları kuru, salt bilgi aktaran metinler değildir. İlginç, hoş giden bir üslupla yeni yerleri tanıtan, görülmeye değer özelliklerini sunan, okuru adeta o mekânda yaşatan tasvirlerle sahip olmalıdır. Gezi yazısı, gözleme dayanır. Ancak gözlem, sadece deneysel ve somut nitelikte olmamalı; insanı insan yapan yönleri gözlemleyerek, asıl özel olanı ortaya çıkarma amacını gütmelidir. . “*Harikuladeliğin avı*” derken Ahmet Haşim, acaba gezi yazarlarının bir sarraf dikkatiyle gezilen, görülen yerlerin ve o coğrafyadaki insanların ortak, en özgün özelliklerini seçmesini mi işaret eder?

Gezgin ya da seyyah gezdiği yer hakkında, çeşitli kaynaklardan tarihi, coğrafi, kültürel geçmişine dair bilgi edinmelidir.

¹⁸ Detaylı Bilgi için; Türk Coğrafyasıyla İlgili Seyahatname tespitinde; Meydan Larousse – Seyahatname mad. sf. 230 Cilt 11 İstanbul1973

¹⁹ Hilmi Yavuz, “Evliya Çelebi Seyahatnamesi Okuma Sözlüğü”, Zaman Eylül 2004

Günümüzde seyahat etme amacıyla veya belli bir yayın organında görevlendirilen yeni ülkelere seyahat eden yazarların dışında, herhangi bir sebeple gezip gördükleri yeni yerlerin farklı ve özgün yönlerini kaleme alan gezi yazarları da bulunmaktadır. Gezi yazısı yazmadaki temel amaç, yabancı ülke ve coğrafyaları tanıyıp, Dünya'nın nasıl güzelliklere sahip olduğunu gösterme, bilinmeyeni bilinen yapma olabilir.

21. yüzyılı kucaklayan insanların –bütün zaman darlığına rağmen- hangisini bir tren düdüğü, bir otobüs klaksonu yahut da havaalanında yapılan son çağrı heyecanlandırmaz ki. Bu sesler kime, dünyanın uzak köşelerini, yabancı diyarları, farklı insanları, macera ve yaşantıları çağrıştırmaz ki? Bütün bunlar anıları canlandırır, tatil hasretini depreştirir, umut dolu beklentilere girilir; insanların en eski düşlerinden birini gerçekleştirir.²⁰ İnsanoğlunun ilgi çeken ve güzel olana eğilimi, tarihin her döneminde görülmüştür. İlginç ve güzel olana eğilim, insanın öz teşkil eden temel değerlerinden biridir. Bu eğilime bağlı olarak gezi yazıları, edebî özelliğini ve değerini koruyacaktır.

KAYNAKLAR

www.metu.edu.tr Arap Seyahatnamelerinde Türkler, Kasım 2000

“Evliya Çelebi Seyahatnamesi Okuma Sözlüğü (1)”, Hilmi Yavuz, Zaman Eylül 2004

Frankfurt Seyahatnamesi, Ahmet Haşim, YKY 2004, İstanbul

Sefername II(Günümüz Yazarlarından Gezi Yazıları), Yayına Hazırlayan; Orhan Kural, Beril Yayınevi 2003

Meydan Larousse –Seyahatname Maddesi- Cilt 11, Meydan Yayınevi İstanbul 1973

<http://www.sanatalemi.net/> İsmail Habib Sevük ve Budin, Ahmet Özdemir

²⁰ (Winried Löschburg, Seyhatin Kültür Tarihi, terc. Jasmın Traub Dost Kitabevi Ank. 1998 s.7)- Ekrem Karadişoğulları” Kilisli Dr. Rıfat Kardam’ın Evliya Çelebi Seyahatnamesiyle İlgili Bir Yazısı Üzerine” Türkiyat Araş. Sayı.18 Erzurum 2000 s. 153

Ekrem Karadişoğulları” **Kilisli Dr. Rifat Kardam’ın Evliya Çelebi Seyahatnamesiyle İlgili Bir Yazısı Üzerine**” Türkiyat Araştırmaları Dergisi” Sayı: 18 Erzurum 2001

<http://www.biyografi.net/> Ahmet Rasim

Türk Edebiyatında Berlin, Gültekin EMRE, **YKY 2003**

Behçet Necatigil, **Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü**, Kâtip Çelebi, Varlık Yay. İstanbul 1985

Yazılı ve Sözlü Anlatım; Şerif Aktaş-Osman Gündüz, Akçağ Yay. **2003**

Orhan Şaik Gökyay, ”**Türk Dili Gezi Özel Sayısı**” Sayı;258 1 Mart 1973 s.460

<http://www.kimkimdir.gen.tr/> **Kâtip Çelebi**

“**Trabzonlu Mehmet Âşık**” *Cumhuriyet*, Zeyyat Selimoğlu, 21 Nisan 1988

<http://www.ozgurpencere.com/> **Seyahatname**